

יוני 2023

לכבוד

מר יעקב מרגי

שר הרווחה והבטחון החברתי

הנדון: הצעה לגיבוש מערך תמיכה קהילתי בזקנים עיריית

נכתב ע"י רוני זלכה ורועי מאור¹

1. בישראל יש כיום קרוב לרבע מיליון אזרחים מעל גיל 65 החיים לבדם, ומתוכם 20 אלף המדווחים כי אין אדם שיוכלו לסמוך עליו בעת צרה. ההבט הקיצוני ביותר של הבדידות הינו התופעה של זקנים המתים בבית לבדם, מבלי שאיש ידע על כך: בחמש השנים האחרונות, היקף המקרים האלו גדל בכמעט שני שלישי. לבדידות יש השפעה שלילית על איכות חייהם ובריאותם הפיזית והנפשית של הזקנים: פגיעה בבריאות, הן באופן ישיר והן מחוסר גישה לשירותים; חשיפה גבוהה לניצול; קושי במיצוי זכויות; ועלייה בהשמה החוץ ביתית.
2. כדי לתת מענה לבדידותם של זקנים עירייתיים, אנו מציעים כי הרשויות המקומיות יעסיקו עובדים קהילתיים שיעמדו בקשר שוטף איתם ויפנו אותם לשירותים ולסיוע בהתאם לצרכיהם. במידת הניתן, עובדים אלו יהיו בעצמם גמלאים, שלהם תהיה הבנה טובה יותר של הזקנים עימם יעבדו, וגם יוכלו להנות מהזדמנות לתעסוקה ופרנסה נוספת.
3. אנחנו מעריכים כי כדי לתת סיוע לכ-20 אלף זקנים עירייתיים, תידרש הקצאת תקציב של 65 מיליון ₪ להעסקתם של עובדים קהילתיים, לצד הכשרתם והדרכתם השוטפת. עם זאת, סביר להניח כי העלות לממשלה המרכזית תהיה נמוכה באופן משמעותי, בהנחה שתגובש נוסחה לשיתוף עלויות עם הרשויות המקומיות, כפי שמקובל בתכניות אלו. בנוסף לכך, ניתן להתחיל את התכנית בהיקף מוגבל יותר, כפיילוט.

תמונת מצב

4. אחד מכל חמישה ישראלים מעל גיל 65, כ-240 אלף אנשים, חיים לבדם. מתוכם, כ-50 אלף מדווחים שהם חווים בדידות לעתים קרובות, ולמעלה מ-20 אלף אזרחים ותיקים אומרים שאין אדם שעליו יוכלו לסמוך בעת צרה.²

¹ מסמך זה נכתב בעזרתה הרבה של עו"ס מירב חגאי, אשר עבדה בעברה במחלקת ייעוץ לאזרח הוותיק ומשפחתו בביטוח הלאומי.

² עיבוד של עמותת 121 לנתוני הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2021.

5. אחד הביטויים הקשים ביותר למצבם של זקנים עריריים הינו **התופעה של אנשים שנפטרים לבדם בביתם, ומותם לא ידוע ולא מדווח במשך שנים או שבועות**. בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת בהיקפם של **מקרים אלו**, המעידים על בדידות וניתוק קיצוני. בעוד בשנת 2017 היו 98 מקרים כאלה, ב-2022 כבר זינק המספר ל-163 מקרים.³

6. נתונים אלה מדאיגים שכן התמודדות מוצלחת עם פרק הזקנה תלויה במידה רבה בבריאות טובה, רשת תמיכה רחבה, מצב כלכלי יציב ודימוי עצמי חיובי. **כל המרכיבים האלו נפגעים בחייהם של זקנים עריריים:**

6.1. **מצב בריאותי**. לבדידות בקרב זקנים ישנה השפעה מזיקה על הבריאות הגופנית, מעבר להשפעות השליליות של הזקנה עצמה. זקנים בודדים סובלים יותר מלחץ דם גבוה, בעיות לבביות, בעיות שינה, עישון, צריכת אלכוהול ותמותה. גם בריאותם הנפשית והרגשית נפגעת, כולל תחושת מצוקה, סימפטומים דיכאוניים, מחשבות אובדניות ואובדנות.⁴

6.2. **קושי בצריכת שירותי בריאות**. בהמשך להרעה במצבם הבריאותי האובייקטיבי, זקנים עריריים מתארים תחושת חוסר אונים וקושי לקבל שירותים שונים, כאשר הם נאלצים להתמודד לבדם מול גופי הבריאות והרווחה השונים ועם דרישותיהם. אתגרים מסוג זה, למשל בקביעת תור לרופאים, עלולים למנוע מהם לצרוך שירותי בריאות. קושי נוסף הוא בהיעדר מלווים לבדיקות רפואיות, במיוחד כאלו המחייבות מלווה. ללא מענה, בעיות אלו עלולות להוביל להזנחה עצמית ולהידרדרות במצב הבריאותי או הנפשי.

6.3. **חשיפה גבוהה לניצול**. זקנים עריריים חשופים יותר לאפשרות כי ינצלו לרעה את מצבם. הם מחפשים לא פעם קשר עם העולם החיצון באמצעות גורמים שונים שנקרים בדרכם. אותם גורמים מזהים בנקל הצורך בחברה ומשענת לעת צרה, ועלולים לנצל זאת לרעה. לעתים הם אף מחפשים את אותם זקנים עריריים בכוונת מכוון. ניצול כלכלי יכול להתבטא למשל בחתימה על מסמכים במרמה או בלקיחת כספים בניגוד לרצונו של הזקן.⁵

6.4. **קשיים משמעותיים במיצוי זכויות**. בהיעדר בן או בת לוויה שיסייעו להם בהתמודדות, זקנים עריריים רבים מתקשים למצות את זכויותיהם בגופים השונים. זאת, בין אם מחוסר ידיעה והיכרות עם הזכויות שהם זכאים להן, ובין אם מריבוי ההליכים הבירוקרטיים הנדרשים על מנת לקבל את זכויותיהם.

6.5. **עליה במספר המושמים בדיר מוסדי**. היעדר בני משפחה, והסיכון הגבוה לתחלואה גופנית ונפשית הכרוך בכך (כמפורט לעיל), מעלים את הסבירות לסידור מוסדי בקרב זקנים עריריים. זאת, בהשוואה לזקנים בעלי משפחות, אשר להם רשתות תמיכה בקהילה.

7. המענים הקיימים כיום לזקנים עריריים כוללים:

7.1. **קצבת סיעוד**. קצבה זו ניתנת לאנשים שהגיעו לגיל פרישה, הגרים בבית זקוקים לעזרת אדם אחר בביצוע פעולות היום יום, וכן לאנשים הזקוקים להשגחה למען בטיחותם ובטיחות הסובבים אותם. זקנים עריריים, המתגוררים לבדם, אף זכאים לקצבה מוגדלת, כל עוד מצבם הבריאותי מצדיק זאת. עם זאת, זקנים עריריים שאינם זקוקים לסיוע או השגחה אינם זכאים לקצבת סיעוד בכלל.

³ אסנת גבריאלי- לנדאו (2020), **בודדים גם במותם: 65 זקנים בישראל נפטרו לבד**, ישראל היום; מעריב אונליין (2022), **נתון מצמרר: 163 עריריים נמצאו מתים בדירותיהם בשנת 2022**.

⁴ שיוביץ-עזרא, ש. (2011) בדידות לעת זקנה: בחינת התופעה בישראל ובארצות-הברית, *חברה ורווחה* ל"א, מרץ 2011.

⁵ אולמן, ד., דורון, י. ושינדלר, מ. (2009). התעללות וניצול כלכלי בזקנים. *גרנטולוגיה ל"ו* (2-3).

7.2. **שירותי רווחה.** שירותי הרווחה ברשויות המקומיות נותנים מענה חלקי לזקנים העריריים הפונים מרצונם בבקשה לסיוע, בין אם באופן עצמאי או באמצעות אנשי מקצוע. הסיוע הניתן מתמקד בתיווך, הפנייה או סנגור מול גורמים בקהילה בנושאים מסוימים. היקף ואיכות המענה הניתן לפונים תלויים ביכולתה התקציבית של הרשות בה הם מתגוררים, בסדרי העדיפויות שלה בהקצאת משאבים, ובהתאמתם של השירותים המוצעים לצרכיו ואילוציו של הזקן הערירי.

7.3. **שירותים בקהילה.** שירותים כאלו ניתנים במסגרת האגפים לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות, וכוללים "קהילות תומכות", מועדונים חברתיים ומרכזי יום. שירותים אלה יהוו מענה עבור הזקן הערירי אם יהיה מודע לקיומם ויצרוך אותם, אך לרוב – בין היתר, לאור בדידותם - הזקנים אינם מכירים את שירותים אלה, ויגלו אותם רק אם יחפשו באופן אקטיבי ויפנו לגורמי מקצוע רלוונטיים.

8. **כלל המענים שהוצגו לעיל דורשים פנייה יזומה של אנשי המקצוע אל הזקנים עצמם,** שכן כאמור הזקנים העריריים אינם מודעים לכתחילה לזכויותיהם. ברוב המקרים, בכל רשות המקומית יש כח אדם מוגבל, שאינו מספיק כדי לייצר את הקשר הרצוף הנדרש עם הזקנים שפונים אליהם, ובוודאי שלא לפנות באופן פעיל לכלל הזקנים העריריים ברשות המקומית או באזור. משום כך, **פתרונות אלו אינם נותנים מענה ראוי לצורך של זקנים אלו, כפי שפורט לעיל.**

הפתרון המוצע

9. כדי לתת מענה לצורך שתואר לעיל, אנו מציעים כי **הרשויות המקומיות יעסיקו עובדים קהילתיים שתפקידם יהיה לעמוד בקשר עם זקנים עריריים,** לוודא כי מצבם טוב וכי הם מודעים לזכויותיהם ומקבלים את השירותים שהם זקוקים להם. **העובדים הקהילתיים יהיו, ככל שניתן, גמלאים בעצמם.** בכך, גם תוגדל האפקטיביות של עבודתם, שכן תהיה להם הבנה טובה יותר של האנשים עימם יעבדו, ובנוסף לכך, ייווצר מקור תעסוקה ופרנסה נוסף לגמלאים.

10. העובדים הקהילתיים יעברו **הכשרה קצרה** על ידי גורם מקצועי רלבנטי ברשות המקומית, למשל במחלקה לשירותים חברתיים. לאורך עבודתם, הם יקבלו **הדרכה שוטפת** על ידי עובדת הסוציאלית ברשות המקומית, בתכיפות של פעמיים בחודש.

11. בתחילת עבודתו יקבל כל עובד קהילתי מהרשות המקומית רשימת טלפונים של זקנים שעשויים להיעזר בשירות, עפ"י המידע שנאסף ברשות עד כה. בנוסף, הוא יאתר זקנים נוספים דרך גופים ומוסדות הפועלים באזור ושיחות עם תושבים. **הוא יפנה לאנשים אלו, ויקיים בירור ראשוני לגבי מידת רצונם בקשר שוטף איתו.**

12. על בסיס עבודת המיפוי יגבש העובד הקהילתי **רשימה של כ-20 זקנים איתם יעמוד בקשר דו שבועי טלפוני או במפגש, לפי הצורך שיעלה.** תפקידו יהיה לשמר את הקשר עם כל אחד מהזקנים ברשימה, ולהבין עימו מה צרכיו, על מנת לשמור על תפקודו העצמאי בקהילה ולהבטיח לו איכות חיים מרבית. העובדים הקהילתיים יסייעו לתווך בין הזקן לבין שירותים וגורמים שונים בקהילה שיסייעו לו מול המוסדות השונים, ידאגו למיצוי זכויותיו וימצאו מנדבים שילוו אותו לבדיקות רפואיות במידת הצורך. בעקבות החיבור בין הזקנים העריריים לעובדים הקהילתיים אנו צופים כי ניתן יהיה לראות שינוי לטובה בתחושות ובהתנהגות של הזקן ובסופו של דבר, לאורך זמן, במצבו הבריאותי הכללי (הרגשי, נפשי והגופני).

13. כפי שצויין בתמונת המצב שהוצגה לעיל, ישנם כיום כ-20 אלף זקנים אשר חיים לבדם ואין להם מישהו לסמוך עליו. בהתאם לכך, **אנו מעריכים שיהיה צורך בכ-1,000 עובדים קהילתיים,** אשר יועסקו כל אחד בהיקף של כחצי משרה, ויקבלו שכר של כ-40 ₪ לשעה, שמה שמתורגם לעלות חודשית של כ-5,000 ₪.

14. בסך הכל, העלות השנתית של העסקת העובדים הקהילתיים תעמוד על כ-60 מיליון ש"ח, ובנוסף לכך יהיה צורך להקצות עוד כ-5 מיליון ש"ח להכשרה והדרכה. בשורה התחתונה, אנו מעריכים כי עלות התכנית הכוללת תעמוד על כ-65 מיליון ש"ח לשנה. עם זאת, סביר להניח כי העלות לממשלה המרכזית תהיה נמוכה באופן משמעותי, בהנחה שתגובש נוסחה לשיתוף עלויות עם הרשויות המקומיות, כפי שמקובל בתכניות אלו. בנוסף לכך, ניתן להתחיל את התכנית בהיקף מוגבל יותר, כפיילוט.

בתודה ובברכה

טלי ביר

יקותיאל משי

מנכ"לית עמותת 121

מנהל קידום מדיניות וקשרי ממשל